

A FIATALOK POLITIKAI KULTURÁJÁRÓL

1. A politikai kultúra meghatározottsága

Egy társadalom politikai kultúráját társadalmi és politikai be-
rendezkedése, intézményrendszere és ezek működése, hagyomá-
nyai és ideológiái egyaránt befolyásolják. A politikai kultúra a po-
litikai intézményeket és az emberek politikai viselkedését egyaránt
szabályozó magatartásminták és értékstruktúrák összességét, sa-
játosságait jelöli. "A politikai kultúra a csoportminőségű beállított-
ságok, a történetileg kialakult és megalapozott (kondicionált) reak-
ciókészségek foglalata, amely az intézmények által behatárolt és
csatornázott politikai tevékenység általános emberi előzetese, ki-
sérője és következménye. (...) Mindazok a történetileg alapozott
és csoportminőségűen egymástól eltérő reakciókészségek, amelyek
nemzetenként, kulturakörönként, társadalmi osztályokként, rétegek-
ként és politikai tömörülésekként változó beállítottságokként jelent-
keznek, képezik a politikai kultúra tárgyát. (...) A politikai kultúra
az ugynevezett politikai tudat, azaz az emberi tudattartalom politi-
kailag kiemelt jelentőségű részeinek körébe tartozik" - írja Gombár
Csaba, Politika - címszavakban című könyvében.¹

A politikai kultúra színvonalát a politikai intézmények működé-
sének hatékonyságán és az emberek tényleges viselkedésén egyaránt
lemérhetjük. Nap, mint nap találkozhatunk a történelmi és a politi-
kai kultúra jelenségeivel azokban az esetekben is, amikor az em-
berek - társadalmi helyzetüktől, tapasztalataiktól, neveltetésüktől
függetlenül - politikai érzelmeikről, beállítódásaikról, értékeikről és

¹ Gombár Csaba: Politika - címszavakban (Elemi politikai fogalmak
értelmezése). ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos
Szocializmus Tanszéke, Budapest, 1980. 169-170. oldal.

ismereteikről tesznek biznyságot, vagy bármilyen módon megnyilvánul a történelemhez és a politikához való viszonyuk.

Az emberek politikai kulturája szocializációjuk során alakul ki. A politikai szocializáció a szocializációs folyamat egészén belül a politikai jelenségekhez (a politikai intézményrendszerhez, eszmékhez, ideológiákhoz, döntésekhez és folyamatokhoz, a politikailag releváns magatartásmintákhoz) való egyéni viszonyok kialakítását és kialakulását jelenti.

A politikai szocializáció folyamatában a felnövekvő gyermek aktív viszonyban van társadalmi-politikai környezetével. A politikai kultúra elsajátítása tanulás eredménye, amelynek során az egyén bizonyos értékek elfogadásával, mások elutasításával alakítja ki a maga politikai egyéniségét, magatartását a különböző társadalmi helyzetekben, sokszor konfliktusok sorozatán keresztül. A szocializáció azonban nem tudatos tanulás: a személyiség szükségletei szerint, szelektíven fogadja be az ismereteket és az értékeket. A politikai szocializáció a társadalmi érintkezés különböző formáihoz szükséges (vagy szükségesnek vélt) különböző szerepek, beállítódások, reagálásmódok elsajátításán, kipróbálásán és begyakorlásán keresztül valósul meg. Minden politikai hatalom arra törekszik, hogy intézményrendszerén, norma- és értékrendszerén keresztül úgy befolyásolja a politikai szocializáció folyamatát, hogy ennek eredményeképpen az emberek politikai magatartása minél inkább megközelítse az általa kívánatosnak tartott magatartásmintákat. A történelmi és a politikai kultúra konkrét tartalmának a társadalmi-politikai meghatározottsága az egyének vonatkozásában szocializációjuk révén érvényesül.

Az egyének politikai kulturáját mindenekelőtt az ugynevezett elsődleges szocializáló tényezők alakítják: a család, az iskola, a munkahely, a kortársi csoportok - azaz a társas kapcsolatok rendszere. Ezekben a kapcsolatokban a személyiség közvetlen visszajelzéseket kap viselkedéséről, magatartásáról. De abban, hogy szocializációja során milyen politikai kultúra lesz rá jellemző, az ugynevezett másodlagos szocializáló tényezőknek is nagy szerepük van: a különböző intézményeknek, a tömegkommunikációs eszkö-

zőknek, a társadalmi kommunikáció különböző formáinak – általában a társadalmi intézmények működéséről szerzett mindennapi tapasztalatainak.

A hazai politikai kultúra egyik alapvető problémájának az tűnik, hogy nálunk hiányoznak a politizálásra nevelés történelmi hagyományai. A politika a magyar történelemben rendszerint egy kisebbség ügye volt, illetve csak rövid időszakokra vált az egész nemzet ügyévé. Ezért nemzedékeken át ujratermelődtek a politikával szembeni gyanakvó, távolságtartó magatartások. A mindennapi élet és a politikai szféra elszakadtak egymástól, vagy csak alig voltak közöttük közvetítések. Ezért a történelmi és a politikai jelenségek sokszor csak misztikus, folklorizálódott formában éltek az emberek tudatában, és nem képezték részét mindennapi gyakorlatuknak.

A politikához való viszony sok szempontból nem változott a felszabadulás után sem, részben a politikai élet túlzott centralizáltsága, részben a megfelelő társadalmi nyilvánosság hiánya miatt. 1980-ban például egy, a 14–30 éveseket reprezentáló, ezer fős országos mintán végzett vizsgálatban a fiataloknak csak a 12%-a mondta azt, hogy nagyon érdekli a politika, 56%-ukat közepesen érdekli a politika, a többieket pedig csak kicsit vagy egyáltalán nem.² Más kérdés, hogy ezen az általános képen belül a legjelentősebb különbségeket a kérdezettek iskolai végzettsége okozza: minél iskolázottabbak, annál kevesebben mondják közülük, hogy kicsit vagy egyáltalán nem érdeklődnek a politika iránt (a 8 általánost vagy ennél kevesebbet végzeteknek még a 39%-a válaszolta ezt, a felsőfoku végzettségűeknek viszont már csak a 9%-a). Ezek az adatok nemcsak 1980-ra jellemzőek: 1977-ben ugyanerre a kérdésre hasonló arányban válaszoltak az akkori 14–30 évesek.³ (A történelem

² Szabó Ildikó: Ismeretek a 20. századi magyar történelemről, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályának Dokumentációja, kézirat, 1980.

³ Szabó Ildikó: Ismeretek a Szovjetunirólól. Az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályának Dokumentációja, kézirat, 1977.

valamivel jobban érdekli a fiatalokat. Ugyanennek a két vizsgálatnak az adatai szerint 1977-ben 17%-uk, 1980-ban 18%-uk tartotta magát nagyon érdeklődőnek, és magasabb volt a közepesen érdeklődők aránya is. 1977-ben 28%-uk, 1980-ban 29%-uk válaszolta azt, hogy kicsit vagy egyáltalán nem érdeklődik a történelem iránt.)

Az 1945-1956 között végbement politikai folyamatok ellentmondásai sem segítették elő, hogy olyan társadalmi motivációs rendszer alakuljon ki, amely érdekeltté tette volna az embereket egy másfajta, magasabb szintű politikai kultúra kialakulásában. Az utóbbi 25 évben ebből a szempontból sokat változott a helyzet, de a politikai kultúra színvonalát még távolról sem tarthatjuk minden társadalmi réteg esetében kielégítőnek.

Ugyanakkor nemcsak a szaktudományok érzékelték, hanem mindazok, akik gyerekekkel, illetve fiatalokkal foglalkoztak, hogy azok a szocializációs hatások, amelyek a különböző társadalmi intézményeken keresztül érik a gyerekeket és a felnőtteket (mindenekelőtt az iskolarendszer és a tömegkommunikációs eszközök), és amelyek egy többé-kevésbé egységes eszmerendszer jegyében kívánják őket befolyásolni, gyakran ellentmondásba kerülnek részben a családon belüli hatásokkal, részben azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket közvetlenül szereznek a társadalom működéséről. Ezeknek az ellentmondásoknak a feloldására sem a család, sem pedig a szocializáló intézmények nem tudtak alkalmassá válni. Azok az intézményes formák pedig (politikai közösségek, közéleti fórumok stb.), amelyek a különböző konfliktusok artikulálódását és megoldását át tudnák ültetni a mindennapi gyakorlatba, sokszor formálisak, nem működnek elég hatékonyan, vagy sokszor ki sem épültek. Mindezek eredményeképpen - ahogy ez a különböző empirikus vizsgálatokból is kiderült - a politikai szocializációnak, illetve a politikai kultúrának számos diszfunkcionális vonása van.

2. A gyermekek és a politika viszonyának paradoxonjai

Az olyan politikai kultúra, amelyben a szocializáló intézményeknek egységes ideológiai értékrendjük van, nagy valószínűséggel kínál értékmintákat a társadalmi élet valamennyi jelenségének

az értelmezéséhez. Az egyik, 10-14 éves, budapesti gyerekek között végzett vizsgálatunk tapasztalatai szerint azonban a szocializáló intézmények kontradiktórikus értékeket kultiválnak, aminek eredményeképpen a mindennapi élet és a politika szférája között megnő a távolság.⁴ Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a gyerekek elsősorban azokat a jelenségeket tartják politikaiaknak, amelyek távol állnak tőlük. Amikor arra kértük őket, hogy mondjanak olyan szavakat, amelyek a "politika" szóról eszükbe jutnak, kétharmaduknál a szavaknak legalább a felét a nemzetközi politikai életre vonatkozó fogalmak tették ki. A szavak fele vagy több, mint a fele a gyerekek 39%-ánál konfrontációra, feszültségre, félelmetes, fenyegető dolgokra, különböző negatív jelenségekre utalt. Ugyanakkor csak 14%-uknál tették ki a szavaknak legalább a felét olyanok, amelyeknek egyértelműen belpolitikai vonatkozásuk van, míg több, mint felük egyáltalán nem említett a belpolitikai élettel kapcsolatos fogalmakat. A gyerekek számára tehát a politika mindenekeelőtt a külpolitikát jelenti - ezen belül is jórészt a külpolitika félelmet, szorongást keltő jelenségeit - és csak igen kis részben az őket közvetlenül érintő társadalmi valóság politikai vonatkozásait. Olyan szférát idéz fel tehát bennük a politika fogalma, amelyről elsősorban a tömegkommunikációs eszközök révén szerezhetnek információkat, és amellyel kapcsolatban személyes vagy közvetlen környezetük tapasztalatainak alig van szerepe. A további adatokból az is kiderült, hogy a gyerekek az érzelmi reakciókat kiváltó jelenségek mellett mindenekeelőtt az eszmei-ideológiai orientációkra szolgáló kategóriákat "hallják ki" a politika fogalmának vonzásköréből, valamint a politikusok neveit és a politikai élet néhány formai, protokolláris elemét (az összes említés egyharmada volt negatív tartalmu, 13%-a ideologikus fogalom, 12%-a politikusok neve). Ugyanakkor ebben a politika-képben csak kevéssé vannak jelen (vagy éppen hiányoznak belőle) a mindennapi élethez közelebb eső politikai folyamatok, intézmények, szervezetek, gazdaságpolitikai fogalmak, a politikai részvételre utaló kifejezések. (Itt érdemes megemlíteni, hogy amikor 26 politikai fogalomról megkérdeztük a

⁴ Szabó Ildikó - Csepeli György: A 10-14 éves gyerekek és a politika. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, kézirat, 1983.

gyerekeket, hogy szeretik-e őket vagy nem, csak 23%-uk mondta azt, hogy a politikát szereti. Ennél is kevesebben csak a királyról, a kapitalizmusról, a sztrájkokról és a tüntetésről mondták, hogy szeretik őket.)

A mindennapi élet és a politika szférája közötti távolság másrészt egy kettős politikai szocializációban, illetve ennek eredményeképpen a politikai kultúra bizonyos értelemben vett megkettőződésében nyilvánul meg. Ez nyilván nem független attól, hogy a mindennapi tapasztalatok és az intézményes szocializációs törekvések nem kapcsolódnak szervesen egymáshoz, értékeik nem ugyanabban a dimenzióban helyezkednek el. Az intézményes szocializáló tényezők sokszor nem haladják meg a politikai és az ideológiai értékek pusztá demonstrációját. Így például az előbb említett gyermekvizsgálatban egyfajta kettős értékrend létezésére utalt az, hogy amikor azt kérdeztük a gyerekektől, hogy melyik országban laknának, mondjuk, egy évig szívesen, döntő többségük valamelyik fejlett tőkés országot nevezte meg. Amikor azonban arra kértük őket, hogy képzeljenek el egy olyan országot, ahol az emberek nagyon jól élnek, nincsenek szegények, sosincs háború, az emberek nem nyomják el egymást, szabadon és boldogan él mindenki - amikor tehát ideologikus kategóriákkal jellemeztünk egy "boldog országot" -, a gyerekek többsége úgy találta, hogy ez az ország a Varsói Szerződés valamelyik tagállamára hasonlít a legjobban. A kettős politikai szocializáció eredményeképpen kialakuló kettős politikai kultúrában a gyerekek elfogadják azokat a körülményeket (és maguk is alkalmazkodnak hozzájuk), amelyek között a dolgoknak kettős jelentésük lesz (egy "nyilvános" és egy "privát"), és a kettő közötti konfliktust mintegy természeti adottságként kezelik.

3. A politikai ismeretek és értékek viszonya

A hazai empirikus vizsgálatokból köztudott, hogy általában alacsony a történelmi és a politikai ismeretek szintje, és ez a fiatalokra is igaz, annak ellenére, hogy általában iskolázottabbak az előttük levő generációknál. A történelmi és politikai tudás azonban nem pusztán iskolázottság kérdése (noha az is), hanem politikai kultúra kérdése is: az emberek mindennapi társadalmi gyakorlata

mennyire kívánja meg, hogy rendelkezzenek bizonyos történelmi ismeretekkel? Nyilvánvaló ugyanis, hogy alapvetőnek tekinthető politikai és történelmi ismeretek nélkül nem lehet megérteni a leg-egyszerűbb politikai történéseket sem, ami pedig a társadalmilag kívánatos politizáló magatartás kialakulásának az egyik nélkülözhetetlen előfeltétele.

Joggal tekinthetjük politikai alapismereteknek a hírközlésben legtöbbet szereplő politikusok ismeretét, akik az emberek számára mintegy megszemélyesítik a "nagypolitika" világát. A 14-30 évesek között végzett kérdőíves vizsgálatok tapasztalatai szerint a fiatalok számára a különböző párt- és állami funkciók nem differenciálódnak megfelelően. Arra a kérdésre, hogy hogy hívják a magyar miniszterelnököt⁵, sokan Kádár János vagy más magyar politikus nevével válaszoltak. De hasonló jelenséget tapasztaltunk egy másik vizsgálat során is, amikor egy kérdéssorozatban a Szovjetunió különböző párt- és állami funkciókat betöltő politikusainak a nevét tudakoltuk⁶: elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségűek gyakran felcserélték egymással az egyes funkciók betöltőinek nevét. Azt tapasztaltuk, hogy a fiatalok egy-egy országból általában egy politikusot ismernek - azt, aki a legtöbbször szerepel a tömegkommunikációs eszközökben -, ám a legfelsőbb vezetésen belüli munkamegosztás strukturájáról csak bizonytalan elképzeléseik vannak. A legismertebb politikus mintegy szimbolizálja a maga személyében az illető ország politikai vezetését, egész politikai stílusát is. Ezzel magyarázható, hogy ha egy államfő egyszer mind a legtöbbet szereplő politikus is, jóval többen tudják a nevét, mint amikor ezt a funkciót olyan politikus tölti be, akivel ritkábban találkoznak a tömegkommunikációs eszközökben. Így például a fiatalok 80%-a tudta egy 1976-os vizsgálatban, hogy ki az Egyesült Államok államfője,

⁵ Békés Ferenc: A fiatalok politikai és gazdasági ismeretszintjéről. A KISZ KB Kutatási Tájékoztatója, 1980.

⁶ Szabó Ilkó: Ismeretek a Szovjetunióról. Az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályának Dokumentációja, kézirat, 1977.

de csak 2%-uk tudta a lengyel és 8%-uk a nyugatnémet államfő nevét⁷.

Sok szempontból hiányosak a fiatalok elemi történelmi ismeretei is. Arra a kérdésre például, hogy mi történt 1956-ban, a kérdezett fiatalok 17%-a nem tudott válaszolni (a betanított munkások 24 és a segédmunkások 37%-a). (A kérdezettek 23%-a volt segéd- és betanított munkás.)⁸

További problémát jelent, hogy a meglevő ismeretek is sokszor strukturálatlanok és formálisak. Mivel az ismeretek nem kapcsolódnak szervesen egymásba, egyfajta "panel-készletként" működnek, amelyből a szituációtól függően, az elvárásokat figyelembe véve emelik ki azt, amit valószínűségi alapon szükségesnek tartanak. Ezt a történelmi ismeretek esetében a "nagy ember" mítosza illusztrálja. A nagy ember lehet költő, hadvezér vagy forradalmár, aki az igazságért (a népért) harcolt, de aki mindenekelőtt "nagy ember", és ehhez képest másodlagos, hogy konkrétan mit csinált. Az előbb említett történelmi ismeretvizsgálatban például Bajcsy-Zsilinszkyról a fiatalok 6%-a azt mondta, hogy író, költő vagy művész (a többség azonban érezte, hogy a politikai pártok irányában kell tapogatóznia: a kérdezettek 22%-a kommunistának tartotta; 3%-uk említette, hogy kisgazdapárti volt). Az empirikus ismeretvizsgálatok tapasztalatai szerint bizonyos kérdésekről számos téves ismeret él a fiatalok tudatában. Ha valamiről nem rendelkeznek az emberek megbízható ismeretekkel, egy olyan helyzetben, mint amilyen egy kérdőíves vizsgálat interjuszituációja is, érhetően valamilyen válaszolói stratégiával próbálják áthidalni az ismert és a kevésbé ismert (vagy ismeretlen) közötti távolságot. Megpróbálják tehát kitalálni a helyes vagy a helyesnek vélt választ, megpróbálják "letapogatni" az "elvárt" ismeret karakterét. Aktivizálják tehát mindazt, amit a kérdés dimenziójában tudnak, tudni vélnek vagy

⁷ Zsiros Mária: A fiatalok ismeretei néhány kapitalista és szocialista országról. Az ILV Sajtó- és Közvéleménykutató Osztályának Dokumentációja, kézirat, 1976.

⁸ Szabó Ilkó: Ismeretek a 20. századi magyar történelemről. Az ILV SKO Dokumentációja, kézirat, 1980.

hisznek, s megalkotják a maguk válaszát, mégpedig a rájuk jellemző politikai kultúra alapján, a rájuk jellemző gondolkodási mechanizmusok segítségével. Így születnek aztán az olyan, tipikusnak tekinthető téves ismeretek, mint például az, hogy a legismertebb párt- és állami vezetőket "teszik meg" a Hazafias Népfrent vezető tisztségviselőivé⁹. Azt ugyanis kihallják a kérdésből, hogy az valamilyen átfogó jellegű, politikával, országos ügyekkel kapcsolatba hozható és országos szinten szervezett intézményre vonatkozik. Ezt az intézményt viszont azonosítják a párttal, aminek a vezető szerepével tisztában vannak.

Egy másik ismeretvizsgálatból az derült ki, hogy viszonylag sokan a politikusok közé sorolják a politika legismertebb értelmezőit, a televízióban leggyakrabban látható politikai kommentátorokat is¹⁰. A leegyszerűsítő gondolkodási mechanizmusok működésének sajátos eredménye az, amikor egy ismert értékelésből akarják rekonstruálni az értékeléssel harmonizáló ismeretet. Így születnek aztán az olyan téves ismeretek, amelyek szerint például Kína vagy Albánia nem szocialista ország¹¹.

Az emberek sokszor akkor is rendelkeznek valakiről vagy valamiről pozitív vagy negatív értékítélettel, ha nincsenek ismereteik róluk. Az értékelések tehát önállóan is funkcionálnak. Az egyik ismeretvizsgálatban először azt kérdeztük meg a fiataloktól, hogy a 20. század magyar történelmének különböző személyiségeit rokon-szenveseknek tartják-e vagy ellenszenveseknek, majd később konkrétan is megkérdeztük minden egyes személyről, hogy mit tudnak róluk. Kiderült, hogy azoknak a többsége is vállalkozott az első kérdéssorozatban értékelésükre, akik utólag azt mondták, hogy semmit nem tudnak róluk. S az is kiderült, hogy az esetek többsé-

⁹Szabó Ildikó: Ismeretek a Hazafias Népfrentől. A KISZ KB Kutatási Tájékoztatója, 1976.

¹⁰Dögei Ilona: KISZ-vezetők politikai, történelmi és mozgalmi ismeretei. A KISZ KB Kutatási Tájékoztatója, 1977.

¹¹Szabó Ildikó: Ismeretek a 20. századi magyar történelemről, az ILV SKO Dokumentációja, kézirat, 1980.

gében "nem tévedtek" az értékelésben: azt tartották rokonszenvesnek s azt ellenszenvesnek, akit annak "kell" tartani. Például azoknak a 79%-a, akik semmit nem tudtak Kun Béláról, vagy azoknak a 70%-a, akik semmit nem tudtak Bajcsy-Zsilinszkyról, rokonszenvesnek tartotta őket. Egy valamit tehát mégis tudtak róluk: azt, hogy hogyan kell őket minősíteni. Az ismeretek nélkül is működő értékelési mechanizmusok azért jöhettek létre a történelem vonatkozásában is, mert - jobb híján - csak a hétköznapi praxisban megszokott módon, előzetes értékitételekkel tudtak közelíteni a történelmi jelenségekhez is.

Ugyancsak az ismeretek és értékek viszonyának zavaraira utal az is, hogy bizonyos politikai fogalmak tartalmát a végtelenségig kitágítják, vagy éppen leszűkítik. Amikor azt kérdeztük tőlük, hogy a mindenki által ismert jelszó, a "Világ proletárjai, egyesüljetek!" kulcsfogalma, a "proletárok" kiket jelöl¹², tapasztalhattuk ezt a kettős jelenséget. A különböző választípusok a "munkások", a "munkásosztály" fogalma köré szerveződtek (ezzel azonosította a proletárokat a fiatalok 36%-a), amit mások leszűkítettek a "munkásosztály élcsapatára", a kommunistákra (a kérdezettek 10%-a), megint mások viszont kitágítottak annyira, hogy mindenki, aki dolgozik, beleférjen (a kérdezettek 22%-a). Az eredetitől eltérő jelentések egy olyan széles fogalmkörben helyezkednek el, amelyeknek az elemei egyaránt pozitív értéktartalommal szerepelnek a tömegkommunikációs közlésekben, az iskolarendszerben és a társadalom különböző intézményeiben, s ez a közös értéktartalom teszi a fogalmkör elemeit egymás szinonimáivá, egymással fölcserélhetőkké.

A mindennapi élet és a politika szférája közötti távolságból homogénabbnak látszik a politika világa: árnyalatnyi különbségnek az, ami politikai vagy szaktudományos szempontból lényeges lehet. Ezek a politikai fogalmak így nem a maguk konkrét jelentés tartalmán keresztül utalnak a politikának, mint egésznek a világára, hanem azokat az általános politikai értéktartalmakat idézik fel, amelyek a legkülönbözőbb politikai kategóriákban ölthetnek testet.

¹² Szabó Ildikó: Ismeretek a 20. századi magyar történelemről, ILV SKO Dokumentációja, kézirat, 1980.

4. A történelmi és a politikai kultúra identifikációs funkciói

Az eddigiekben a fiatalok politikai kultúrájának olyan területével foglalkoztunk, amelybe a mindennapi gyakorlattal nem verifikálható ismeretek és értékek tartoznak. Felvetődhet a kérdés, hogy miért problematikus az, ha a fiatalok politikai világképe tagolatlan, leegyszerűsített, amiben a jó-rossz dichotómiára redukálódott politikai képzetek, téves ismeretek, önállósult értékelési sémák uralkodnak, mindenekelőtt a kevésbé iskolázottak esetében? Mindennapi gyakorlatukban jelent-e valamilyen hátrányt az, hogy tudatuk olyan képet őriz a történelemlről, ami még ahhoz is csak sematikus elemeiben hasonlít, amit a történelemoktatás nyújt?

Ugy vélem, hogy a fiatalok történelmi és politikai kultúrájának színvonala távolról sem pusztán ismeretek és értékek kérdése, amelyet valamiféle, önmagában vett műveltségismény jegyében lehetne számon kérni. A történelmi és politikai kultúra diszfunkcionális vonásai nagyon is valóságos társadalmi magatartászavarok forrásai lehetnek, amennyiben a fiatalok nem tudják megfelelően értelmezni azokat a történelmi folyamatokat, amelyek egyebek mellett meghatározzák életük jelenlegi társadalmi feltételeit is, illetve nem tudják értelmezni mindennapi életük jelenségei mögött a miérteket és a hogyanokat.

A fiatalok politikai és történelmi kultúrája még leginkább folklorisztikusnak nevezhető, amennyiben olyan szabályok alapján építkezik az oktatás, az ismeretterjesztés és a tömegkommunikációs eszközök által közvetített elemekből, amelyek vagy a hétköznapi élet analógiája alapján rendezik el ezeket az elemeket, vagy a hétköznapi élettől való teljes különbség alapján, nem pedig úgy, hogy azok segítségével a hétköznapit lehessen kitégítani: meghaladni és értelmezni tágabb társadalmi vonatkozásaiban.

Ugy tűnik, hogy a fiataloknak a közelmúlt történelméről alkotott képét nem, vagy csak igen kis mértékben alakította a szájhagyomány. Kérdéses, hogy az a generáció, amelynek személyes tapasztalatai vannak a jelent leginkább meghatározó közelmultról,

átadott-e egyáltalán ezekből a személyes tapasztalatokból valamit azoknak, akik később születtek; ha igen, mit adott át, s ha semmit nem, miért nem.

A leegyszerűsítő tudati mechanizmusok kialakulásában és fennmaradásában az iskolarendszer mellett a tömegkommunikációs eszközök is szerepet játszanak. Kellő vonatkoztatási rendszer és ismeretstruktúra híján ugyanis a tömegkommunikációs közlemények befogadóra sajátos szűrőn keresztül hatnak e közlemények tartalmi. Mindenekelőtt az információk által sugallt értékkonnotációkat hallják ki és értik meg e közleményekből, nem pedig magukat az információkat. Ezzel megnő annak a valószínűsége, hogy korábbi téves ismereteik megerősítést nyernek, illetve új téves ismeretek, leegyszerűsített értékítéletek, megfelelő ismeretfedezet nélküli vélemények alakulnak ki.

Az embernek szüksége van arra, hogy térben és időben elhelyezze, definiálja magát, mint kisebb és nagyobb közösségekhez tartozó, különböző hagyományokat átvevő és teremtő társadalmi lényt. Ebbe az öndefiníciós folyamatba az is beletartozik, hogy egy nemzeti közösség tagjaként érzékeljük e közösség történetének kontinuitását. A történelemhez való viszonyunk zavarai tehát egyúttal a társadalomhoz való viszonyunk zavarai is, amennyiben megnehezítik a társadalomban való orientálódásunkat, az értékekkel való azonosulásunkat, illetve önértékelésünket. A történelem magatartásmodelleket is kínál: tanúságainak egy része elválaszthatatlan kulcsfiguráinak élettörténetétől, dilemmáitól, személyiségétől. A történelem egyes eseményeivel, személyeivel, korszakaival és folyamataival lehet teljesen vagy részben identifikálódni, vagy el lehet őket utasítani, de nem lehet őket sem negligálni, sem már-már transzcendens értékek hordozóivá misztifikálódni, ha azt akarjuk, hogy a nemzeti tudat integráns része legyen az állampolgári kultúrának. Az utóbbi évek memoáriródalom iránti keresletében, a hatvanas évek Lukács-renaisszánszában az érdeklődés nemcsak az egyes szerzők műveinek szűlt, hanem legalább annyira a személyüknek is: magatartásuk, cselekvéseik, erkölcsük modellül, orientációs bázisul is szolgáltak.

A történelem és a politika iránti érdeklődés természetesen életmód, társadalmi helyzet és társadalmi motiváció kérdése is, az ismeretek elsajátítása pedig többek között az irántuk való érdeklődés kielégítésének társadalmi lehetőségétől is függ. Az érdeklődésben és az ismeretekben viszont olyan különbségekhez vezethet és vezet a fiatalok társadalmi helyzete, iskolázottsága (az egyéni életfeltételek különbségei mellett), hogy a politikai kultúra problémái eleve másként és másként vetődnek fel a különböző társadalmi rétegekben. És ebből a szempontból az értelmiségi fiatalok, a leendő értelmiségiek - általában az iskolázottabb társadalmi csoportok - jóval előnyösebb helyzetben vannak a többiekénél. Mindennapi életük, foglalkozásuk, tevékenységük, életformájuk révén nekik van a legtöbb esélyük arra, hogy az önálló értékrend kialakításához szükséges ismereteket meg tudják szerezni, és mindennapi társadalmi konfliktusaik kezelésében azokat hasznosítani is tudják.